

Д.Т. Алиасқаров¹ , М.Д. Тагабаева^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

*e-mail: madina.tagabayeva@bk.ru

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДҮНИЕЖҮЗІ ХАЛҚЫНЫҢ КӨШІ-ҚОНЫН ГЕОГРАФИЯДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақала жаһандану жағдайындағы дүниежүзі халқының көші – қонын оқыту әдістемесінің мәселелеріне арналған. Мақалада қазіргі көші-қонның негізгі тенденциялары талданып, оған жаһандану процесінің қалай әсер етіп жатқаны жайлы айтылды. Сонымен қоса, халықтар көші-қонын оқыту процесінің негізгі құрамдас бөліктері мен ұйымдастырылуына сипаттама берілген. Көші-қон тек халықтардың орын ауыстыруы ғана емес, жергілікті экожүйелердің жұмысын, климаттың өзгеруінің салдарын, табиғи ресурстардың шектеулілігін және халықтардың өзара байланысын түсінуді қамтитындығы жайында түсінік берілді.

Орта мектеп оқушыларының географияны оқу барысында қиындық тудыратын мәселелер бойынша шетелдік басылымдарда көрсетілген тәжірибелер жайында жазылды. Мұғалімдердің оқытудың тиімді әдістерін қолдану мәселелері де қарастырылған. География сабақтарында көші – қон тақырыбын оқыту барысында кеңістіктік деректерді, отандық және шетелдік статистика агенттіктерінің және демографиялық зерттеу институттарының деректерін пайдалану ұсынылды. Шетелдік зерттеу институттарының веб-карта құралдарын пайдалану тиімді әрі ұтымды екені жайында жазылды. Географиялық білім сапасын арттыруда ең тиімді оқыту әдістері ұсынылды.

Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері білім беруді жақсартуға елеулі үлес қосады, себебі географиялық сауаттылық адамдарға планетамыздың құндылығын бағалауға, оған қамқорлық жасауға және өзара байланысты әлемде үйлесімді өмір сүруге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: көші-қон, халықтар географиясы, халық, оқыту әдістемесі, демографиялық мәселелер.

Д.Т. Алиасқаров¹ , М.Д. Тагабаева^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

*e-mail: madina.tagabayeva@bk.ru

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ МИРА ПО ГЕОГРАФИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам методики обучения миграции населения мира в условиях глобализации. В статье проанализированы основные тенденции современной миграции и рассказано о том, как на нее влияет процесс глобализации. Кроме того, дана характеристика основных компонентов и организации процесса обучения миграции народов. Было дано представление о том, что миграция включает не только перемещение народов, но и понимание функционирования местных экосистем, последствий изменения климата, ограниченности природных ресурсов и взаимосвязи народов.

В ходе изучения географии старшеклассниками был написан опыт, отраженный в зарубежных изданиях по проблемам, вызывающим затруднения. Рассмотрены вопросы приме-

нения учителями эффективных методов обучения. В ходе изучения темы миграции на уроках географии было предложено использовать пространственные данные, данные отечественных и зарубежных статистических агентств и институтов демографических исследований. Было написано, что использование веб-картографических инструментов зарубежных исследовательских институтов является эффективным и рациональным. Были предложены наиболее эффективные методы обучения для повышения качества географического образования.

Результаты проведенных исследований вносят значительный вклад в улучшение образования, поскольку географическая грамотность позволяет людям ценить ценность нашей планеты, заботиться о ней и жить в гармонии во взаимосвязанном мире.

Ключевые слова: миграция, география народов, население, методика обучения, демографические проблемы.

D.T. Aliaskarov¹ , M.D. Tagabayeva^{1*}

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: madina.tagabayeva@bk.ru

METHODS OF TEACHING MIGRATION OF THE WORLD'S POPULATION IN GEOGRAPHY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

This article is devoted to the issues of teaching methods of migration of the world's population in the context of globalization. The article analyzes the main trends of modern migration and describes how it is affected by the process of globalization. In addition, the characteristics of the main components and organization of the learning process of migration of peoples are given. It was presented that migration includes not only the movement of peoples, but also an understanding of the functioning of local ecosystems, the effects of climate change, limited natural resources and the interconnection of peoples.

In the course of studying geography, high school students wrote experiences reflected in foreign publications on problems that cause difficulties. The issues of teachers using effective teaching methods are considered. In the course of studying the topic of migration in geography lessons, it was proposed to use spatial data, data from domestic and foreign statistical agencies and institutes of demographic research. It was written that the use of web mapping tools of foreign research institutes is effective and rational. The most effective teaching methods were proposed to improve the quality of geographical education.

The results of the conducted research make a significant contribution to improving education, since geographical literacy allows people to appreciate the value of our planet, take care of it and live in harmony in an interconnected world.

Keywords: migration, geography of peoples, population, teaching methods, demographic problems.

Кіріспе. Мектеп географиясы курсына жаһандану жағдайындағы көші-қон мәселелерін оқыту заман талабына сай, маңызды бола түсуде. Көші-қон процестері елдердің экономикасына, мәдениеті мен саясатына ғана емес, білім беру жүйесіне де әсер етеді. Оқыту жүйелері оқушыларды көші-қон маңызды рөл атқаратын шындыққа дайындау үшін жаңа қиындықтар мен тәсілдерді ескеруі керек. Оқу мақсаттарында көші-қонды оқыту әдістерін және осы әдістерді өзгертудегі жаһанданудың рөлі қарастырылуы керек. Жаһандану және мигранттар ағынының артуы жағдайында білім беру жастардың осы құбылыс туралы хабардарлығын қалыптастыруда, оның себептері мен салдарын түсінуде шешуші рөл атқарады. Мектепте «Халықтың көші-қоны» тақырыбын оқыту оқушылардың жаһандық процестерді талдау және

сыни қабылдау дағдыларын дамытуға бағытталған теориялық және практикалық аспектілерді біріктіретін кешенді тәсілді қажет етеді. Әлем халқының көші-қонын оқыту әдістемесі тек географиялық және экономикалық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың бойында толеранттылықты, мәдени айырмашылықтарды құрметтеуді және мәдениетаралық өзара әрекеттесуге дайындықты қалыптастырудың маңыздылығын ескеруі керек.

Көші-қон тақырыбын оқытудың негізгі мақсаты оқушыларды көші-қон ұғымымен және негізгі түрлерімен таныстыру ғана емес, сонымен қатар олардың сыни ойлау дағдыларын, жаһандық процестерді және олардың әртүрлі елдер мен аймақтарға әсерін талдау қабілетін дамыту болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Дәстүрлі түрде көші – қонға адамдардың тұрғылықты жерінен жаңа тұрақты мекенге қоныс аударуын жатқызады. Бірақ, қазіргі жаһандану жағдайында миграция әртүрлі сипатқа ие болып, қарқынды түрде жүріп жатыр. Бұл «миграция» терминінің шеңберін кеңейту қажеттілігін тудырды.

Жаһандық көші-қон ағындарына мемлекеттер мен қалалардың әлеуметтік-экономикалық және демографиялық дамуына айтарлықтай әсер ететін, континенттер арасында болатын, бірнеше мемлекеттерді қамтитын, қозғалыстар жатады.

Миграцияның халықтардың қалыптасуы мен мемлекет экономикасының дамуында барған сайын ықпалы артуда. Осыны ескере отырып, ХХІ ғасырды "жаһандық көші - қон ғасыры" деп атауға болады [1].

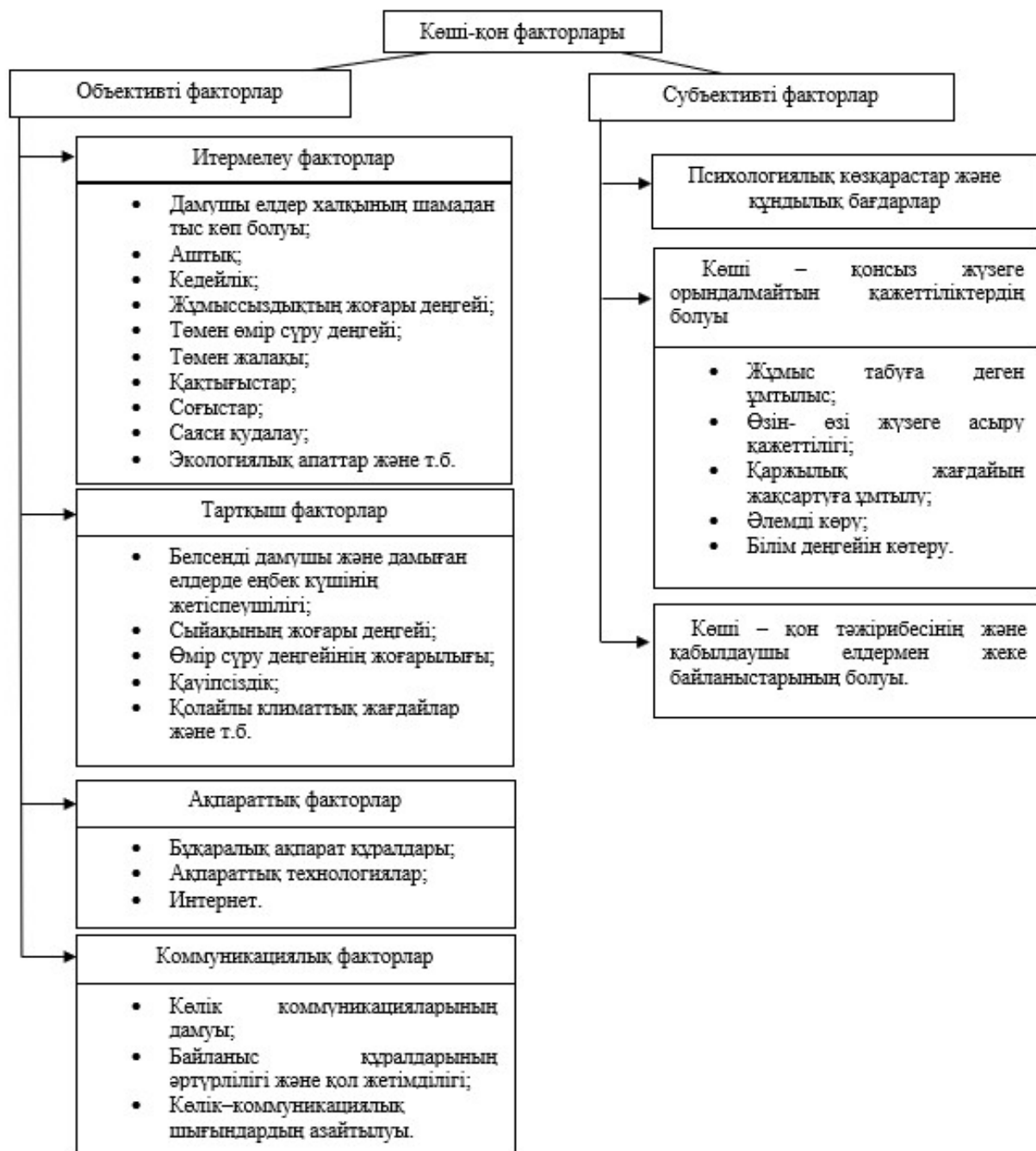
Жаһандық миграциялық процесстердің қазіргі уақытта қарқынды түрде кеңеюінің тағы бір маңызды себебі – әлем елдедінің демографиялық дамуының диспропорциясы. Әлем халқы 2000 жылдардан бері қарқынды өсіп келеді, 2022 жылы жер шарының тұрғындар саны 8 миллиард адамға жетті, БҰҰ-ның деректері бойынша тұрғындардың 82 %-ы дамушы және мешуе мемлекеттерде, тек 18%-ы ғана экономикасы дамыған елдерде тұрады екен. Ал, 2050 жылға қарай дамушы мемлекеттердегі халық санының үлесі 86% - ға жетеді деген болжамдар бар. Табиғат ресурстарының аздығы, бос жерлер мен тұрғын үйлердің жетіспеушілігі, азық-түлік пен таза ауыз судың шектеулілігі, түрлі аурулардың таралуы – адамдардың тұрақты мекенінен көшуінің себебі болуда [2].

Істің басым көпшілігінде адамдардың көші-қон туралы шешім қабылдауына экономикалық факторлар әсер етеді, оның ішінде жақсы жұмыс орындарының болуы, жоғары деңгейдегі жалақы, елдегі төмен салықтар, өзге елдерге шығу немесе нарықта өзін-өзі жүзеге асырудың мүмкіндіктері. Жаһандану жағдайындағы көші – қон ағынына әлеуметтік факторлардың әсер етуі білім алу, өзге елде біліктілігін жоғарылату және шетел азаматтарымен некеге тұру мүмкіндіктерінен көрінеді. Жаһандық көші-қон ағынына ықпал ететін факторлар – ақпараттардың жылдам ағыны мен инфроқұрылымның дамуы, адамдардың тұрғылықты мекеннен екінші мекенге орын ауыстыруын жеделдетеді. Сонымен, жаһандану процестері әлемдік саяси және экономикалық жүйелердегі жеделдетілген өзгерістермен ұштасып, жаһандық ауқымда көші-қон ағындарының күрт белсенділенуіне және күшеюіне түрткі болды және мүлдем жаңа жаһандық көші-қон жағдайының қалыптасуына негіз болды [3].

Мигранттардың мәдени ерекшеліктері, еңбек миграциясының көбеюі, оның ішінде уақытша, мәжбүрлі көші-қонның өсуі, көші-қонның феминизациясы әлемдегі әлеуметтік өзгерістерге әсер етуде.

Көші-қон таңдалған атрибутқа байланысты алуан түрлілігімен ерекшеленіп, уақытша, тұрақты, маусымдық, сыртқы, ішкі, саяси, экономикалық және т.б. болып бөлінетіндігін атап өттеміз. Көші-қон факторларын объективті (итермелеу, тарту, ақпараттық-коммуникациялық) және субъективті (психологиялық көзқарастар, құндылық бағдарлар, қажеттіліктер, көші-қон тәжірибесі, жеке байланыстардың болуы және т.б.) деп бөлді.

Жаһандық көші-қон факторларына мыналарды жатқызуға болады (1 сурет).

Сурет 1 - Көші – қон факторлары [4].

Көші-қон саласындағы қазіргі заманғы ең маңызды тенденциялар көші-қон ағындарының күшеюі, олардың құрылымының күрделенуі, географиясының кеңеюі мен күрделенуі, дамыған елдерге көші-қон ағындарының ауырлығы, заңсыз көші-қонның өсуі, әлеуметтік жағдайдың күрделенуі болып табылады.

Қазіргі таңда көші – қон мәселелерін зерттеп, оны жаһандану жағдайында, қазіргі тенденцияларға негіздеп оқыту әдістемесін ұсынған авторлар бар. Мектептерде географиялық білім деңгейін көтеріп, оқушылардың қызығушылығын, оқуға деген ынта - жігерін арттыру үшін шетелдік білім беру ұйымдары бірқатар зерттеу жұмыстарын жүргізді.

Табысты мұғалімдердің ерекшелігін зерттеген Америкалық мектептер әкімшілігінің қауымдастығы мынадай тоқтамға келді: білім берудің нәтижелілігі мұғалімдердің білімділігіне, оқыту әдістерін қолдана білу қабілетіне және ұстаздың жеке қасиетіне байланысты деді.

Бірқатар зерттеушілер көші – қон мәселесін оқытуда пәнаралық байланысты яғни, тарих пәнімен біріктіріп оқытудың тиімді екенін айтты. Тарихта болған елеулі оқиғалардың нәтижесінде мигранттар ағынының жиілегенін оқушыларға түсіндіру оңайырақ болады [5].

Швецияда 10-12 жас аралығындағы оқушыларға арналған көші-қон тақырыбын мигранттардың өмірбаяндарының орта кезеңдегі әлеуметтік зерттеулерді оқытудағы дидактикалық стратегия ретіндегі әлеуеті талқыланды. Оқыту мигранттардың өмірбаянындағы көші-қон тақырыбын нақтылауға негізделген, олар қоныс аударған адамдар туралы әңгімелер түрінде ұсынылған. Оқыту үш сыныпта сыналды, ал видеоға түсірілген сабақтар Вольфганг Клафканың білім беру перспективасы тұрғысынан және дидактикалық қайта құру моделіне сәйкес талданды [6].

Нәтижелер. Жоғарыда келтірілген мысалдардан мектеп география курсына оқушыларға «Қазақстанның және әлем халқының көші-қоны» тақырыбын түсінікті әрі өзекті жеткізу үшін бірқатар әдістерді қолданып өтуге болатындығы көрсетілді.

Нәтижелер мигранттардың өмірбаяны мазмұны жағынан да, орта мектеп оқушылары тұрғысынан да қаншалықты маңызды болуы мүмкін екенін көрсетеді. Өмірбаяндар оқушылардың көші-қон туралы түсініктерін кеңейтетін және тереңдететін әңгімелер мен жаттығулар арқылы тұжырымдамалық аппараттың дамуына ықпал етті.

Сонымен қоса, жаһандану жағдайындағы әлем халықтарының көші-қонын оқытуда веб-карта құралдарын, кеңістіктік деректерді, статистикалық мәліметтерді пайдалану қызықты әрі тиімді болады. Геоақпараттық жүйелер (ГАЖ) технологиялары арқылы пайда болған бұл құралдар оқытушыларға мәселелерді шешуге, сыни ойлауды дамытуға және кеңістіктік талдау жасауға мүмкіндік береді [7]. ХХІ ғасыр мұғалімдеріне географияны оның ішінде көші-қон тақырыбын үйрету үшін, құралдар мен деректер жиынтығын пайдалануы тиімді. Себебі, көші қон ағыны кеңістікте және уақыт бойынша өзгереді, бұл ГАЖ ортасында 2D және 3D карталары арқылы зерттеуге тамаша деректер мен тақырыптарды қамтамасыз етеді. Ашық деректер қозғалысы оқытушыларға және оқушыларға жергілікті және жаһандық ауқымда әртүрлі демографиялық деректер жиынтығына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл мәліметтерге АҚШ санақ Бюросының және басқа ұлттық статистикалық агенттіктердің деректері кіреді.

ГАЖ технологияларының миграция тақырыбын оқытуда мүмкіндіктері өте жоғары. ГАЖ әлем халқының санын және елдер бойынша демографияны зерттеуге, 3D форматында кеңістіктегі және уақыттағы көші-қонды визуализациялау және түсінуге, жекелеген қалалардағы демографиялық тенденцияларды және ендікке, биіктікке және экорегиондарға байланысты әлем халқының тығыздығын зерттеуге жол ашады.

Талқылаулар. География сабағында «Қазақстанның және әлем халқының көші-қоны» тақырыбын оқытуда отандық және шетелдік статистика агенттіктерінің, демографиялық зерттеу институттарының деректерін пайдалануды ұсынамыз (1кесте).

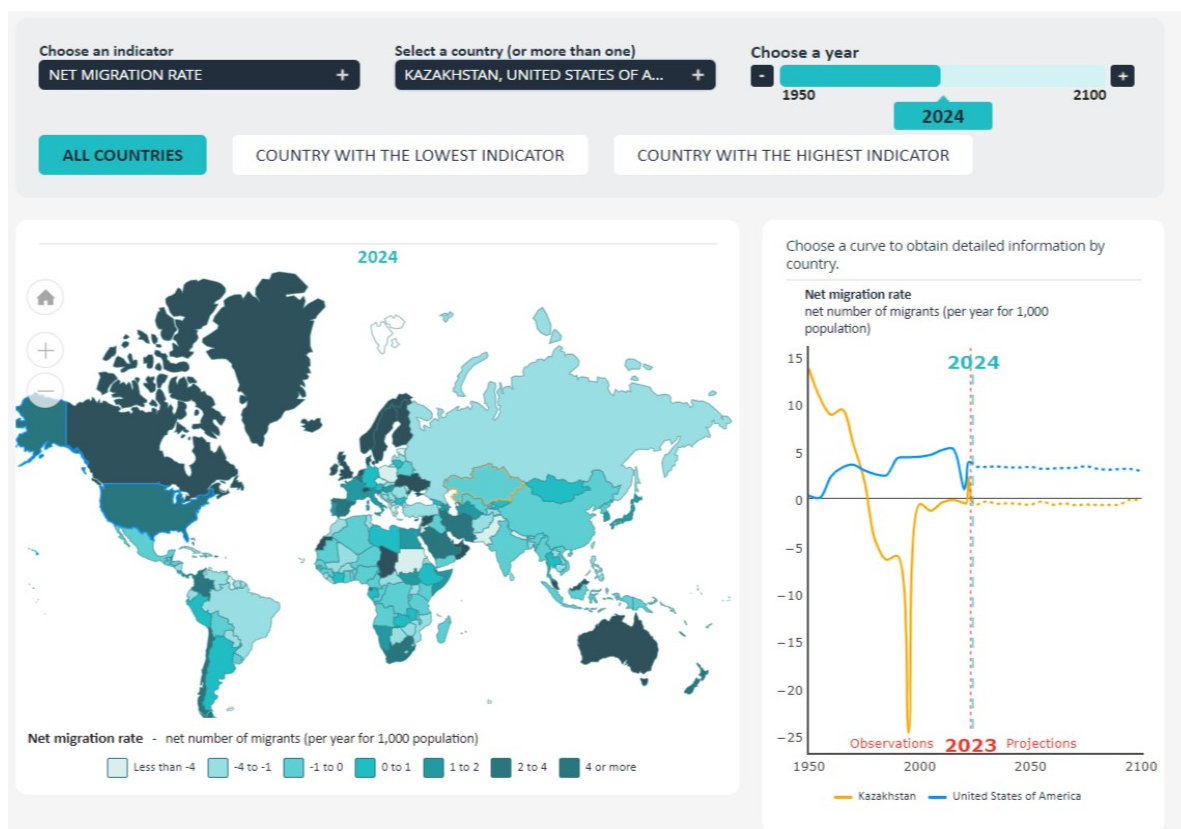
Осы деректер базасын пайдалана отырып сабақ өту арқылы оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға және кеңістіктік талдау жасап, мәселелерді шеше білу қабілетін қалыптастыруға болады.

Кесте 1 – Дүниежүзі елдері бойынша көші – қон көрсеткіштер базасы

№	Дүниежүзілік ұйымдардың статистикалық көрсеткіштер базасы	Сілтеме, ресурс көзі
1	Еуропалық Статистика агенттігінің мәліметтер базасы	https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2023
2	Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықты Орналастыру Қоры	https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard

3	Ұлттық демографиялық зерттеулер институты	https://www.ined.fr/en/everything_about_population/graphs-maps/world-maps-interactive/
4	ЭЫДҰ Халықаралық көші-қон дерекқоры	https://www.oecd.org/en/data/datasets/overview-data-on-migration-flows-and-migrant-populations.html
5	Дүниежүзі халықтары тарихы	https://worldpopulationhistory.org/map/1/mercator/1/0/25/
6	Дүниежүзілік факттер кітабі	https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/references/guide-to-country-comparisons/
7	Халықты ақпараттаныру бюросы	https://www.prb.org/
8	Дүниежүзі елдер бойынша жыл сайынғы таза көші-қон	https://database.earth/population/migration/2023

Мысал ретінде, Француз ұлттық демографиялық зерттеулер институтының (INED) веб-сайтында орналасқан интерактивті халықтар карталарының жиынтығын қарастырайық (2-сурет).

Сурет 2 - Қазақстан мен АҚШ көші – қон ағынының салыстырмалы графигі

Бұл платформада отызға жуық демографиялық көрсеткіштер бейнеленген карталар жиынтығы бар. Интерактивті карталардан әлем бойынша демографиялық көрсеткіштердің өзгерісін 1950 жылдан бастап көруге болады. Сонымен қоса, 2100 жылға дейінгі демографиялық болжам карталарын да ұсынады, және де екі немесе бірнеше елдердің көрсеткіштерін салыстырмалы график түріндегі бейнесін алуға болады.

Бұл платформа демографиялық мәселелерде жаһандық трендтерді көруге және түсінуге арналған таптырмас көрнекі құрал.

Қорытынды. Қорытындылай келе, география сабақтарында көші – қон тақырыбын жаһандану жағдайының тенденцияларына негіздеп оқыту өте маңызды деп атап өтеміз. Қазіргі әлемде болып жатқан жаһандық мәселелер халықтар көші – қонының негізі себебі болып, ол өз кезегінде, экономикаға, саясатқа, экологияға, мәдениетке әсерін тигізіп жатыр. Мақаламызда отандық және шетелдік авторлардың еңбектеріне шолу жасап, көші – қонның негізгі мәселелерге талдау жасадық.

«Қазақстанның және әлем халқының көші-қоны» тақырыбын оқыту барысында көптеген статистикалық мәліметтер, күрделі термин сөздер мен ұғымдар, математикалық есептер, картамен жұмыс жасау барысында есте сақтауды қажет ететін объектілердің көптігіне қарамастан, сабақты қызықты әрі танымды етіп өткізу мұғалімнің біліміне, біліктілігіне, қолданатын әдіс-тәсілдеріне байланысты. Осы орайда, тақырыпты оқыту әдістемесін жетілдіру мақсатында бірнеше әдіс – тәсілдер ұсындық. Тақырыпты түсіндіру барысында дүниежүзілік ұйымдардың статистикалық көрсеткіштер базасын, ғылыми зерттеу ұйымдарының веб – карталарын қолдану тиімді екенін атап өттік.

Мектеп географиясы курсына "Әлеуметтік география" бөлімінің «Қазақстанның және әлем халқының көші-қоны» тақырыбының күрделілігіне қарамастан, адам өмірін сипаттау үшін, әлем халықтарының өмірінде кездесетін жаһандық мәселелердің шешімін табу үшін, оны оқушылардың ұғынуы үшін мектеп географиясы курсына адам өміріне, жаһандық проблемаларды шешуге бағытталған халық және адам мәселелерін тереңірек зерттеу қажет.

Мектеп географиясының адам өміріне бағытталуы – оның тиімділігінің кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Рязанцев С.В., Боженко В.В. Миграция в условиях глобализации // *Народонаселение*. – 2010. – №4. – С. 70-71.
2. <https://www.unfpa.org/data/world-population-dash-board>
3. Рязанцев С.В. Влияние миграции на социально-экономическое развитие Европы: современные тенденции. // *Ставрополь: Книжное издательство*. – 2001. – С. 206– 207.
4. Нуралиев Н.А. Миграционные процессы: виды, факторы и причины развития // *Известия вузов*. – 2014. – № 1. – С.130.
5. Larsen T., Harrington Jr. Developing a Learning Progression for Place // *Journal of Geography*. – 2018. – №3. – P. 100 - 118.
6. Blanck B. Teaching about migration – Teachers’ didactical choices when connecting specialized knowledge to pupils’ previous knowledge // *Journal of Social Science Education*. – 2021, Vol. 20(2). – P.70-102.
7. Джо И., Хонг Дж. Э., Верма К. Развитие пространственного мышления в курсе географии с помощью веб-ГИС // *Журнал География в высшем образовании*. – 2016. – 40 (3). – С. 442–459.
8. Мэнсон С., Шеннон Дж., Эриа С., Кне Л., Дайк К., Нельсон С., Батраа Л., Бонсал Д., Керник М., Иммиш Дж., Мэтсон Л. Потребность в ресурсах и педагогическая ценность веб-карт для пространственного мышления // *Журнал «География»* - 2013. - № 113 (1). – С. 1–11.
9. Gessner S. Teaching civic education in a migrating global community: How can students with a migration background contribute to didactics and Civic education theory? // *Journal of Social Science Education*. – 2017. -№ 16(2). - P. 42-52.
10. Antoniou P., Zembylas M. Conceptualizing and contextualizing the concept of refugee in education: A phenomenological study of teachers’ and students’ perceptions in a conflict-affected society // *Diaspora, Indigenous, and Minority Education* – 2019. - №13(2). – P. 97-112.

References:

1. Ryazancev S.V., Bozhenko V.V. Migraciya v usloviyah globalizacii // *Narodonaselenie*. – 2010. – №4. – S. 70-71.
2. <https://www.unfpa.org/data/world-population-dash-board>

3. Ryazancev S.V. *Vliyanie migracii na social'no-ekonomicheskoe razvitie Evropy: sovremennye tendencii.* // *Stavropol': Knizhnoe izdatel'stvo.* – 2001. – S. 206– 207.
4. Nuraliev N.A. *Migracionnye processy: vidy, faktory i prichiny razvitiya* // *Izvestiya vuzov.* – 2014. – № 1. – S.130.
5. Larsen T., Harrington Jr. *Developing a Learning Progression for Place* // *Journal of Geography.* – 2018. – №3. – P. 100 - 118.
6. Blanck B. *Teaching about migration – Teachers' didactical choices when connecting specialized knowledge to pupils' previous knowledge* // *Journal of Social Science Education.* – 2021, Vol. 20(2). – R.70-102.
7. Dzho I., Hong Dzh. E., Verma K. Verma. *Razvitie prostranstvennogo myshleniya v kurse geografii s pomoshch'yu veb-GIS* // *Zhurnal Geografiya v vysshem obrazovanii.* – 2016. – 40 (3). – S. 442–459.
8. Menson S., Shennon Dzh., Eria S., Kne L., Dajk K., Nel'son S., Batraa L., Bonsal D., Kernik M., Immich Dzh. i Metson L. *Potrebnost' v resursah i pedagogicheskaya cennost' veb-kart dlya prostranstvennogo myshleniya* // *Zhurnal «Geografiya»* - 2013. - № 113 (1). – S. 1–11.
9. Gessner S. *Teaching civic education in a migrating global community: How can students with a migration background contribute to didactics and Civic education theory?* // *Journal of Social Science Education.* – 2017. -№ 16(2). - P. 42-52.
10. Antoniou P., Zembylas M. *Conceptualizing and contextualizing the concept of refugee in education: A phenomenological study of teachers' and students' perceptions in a conflict-affected society* // *Diaspora, Indigenous, and Minority Education* – 2019. - №13(2). – P. 97-112.